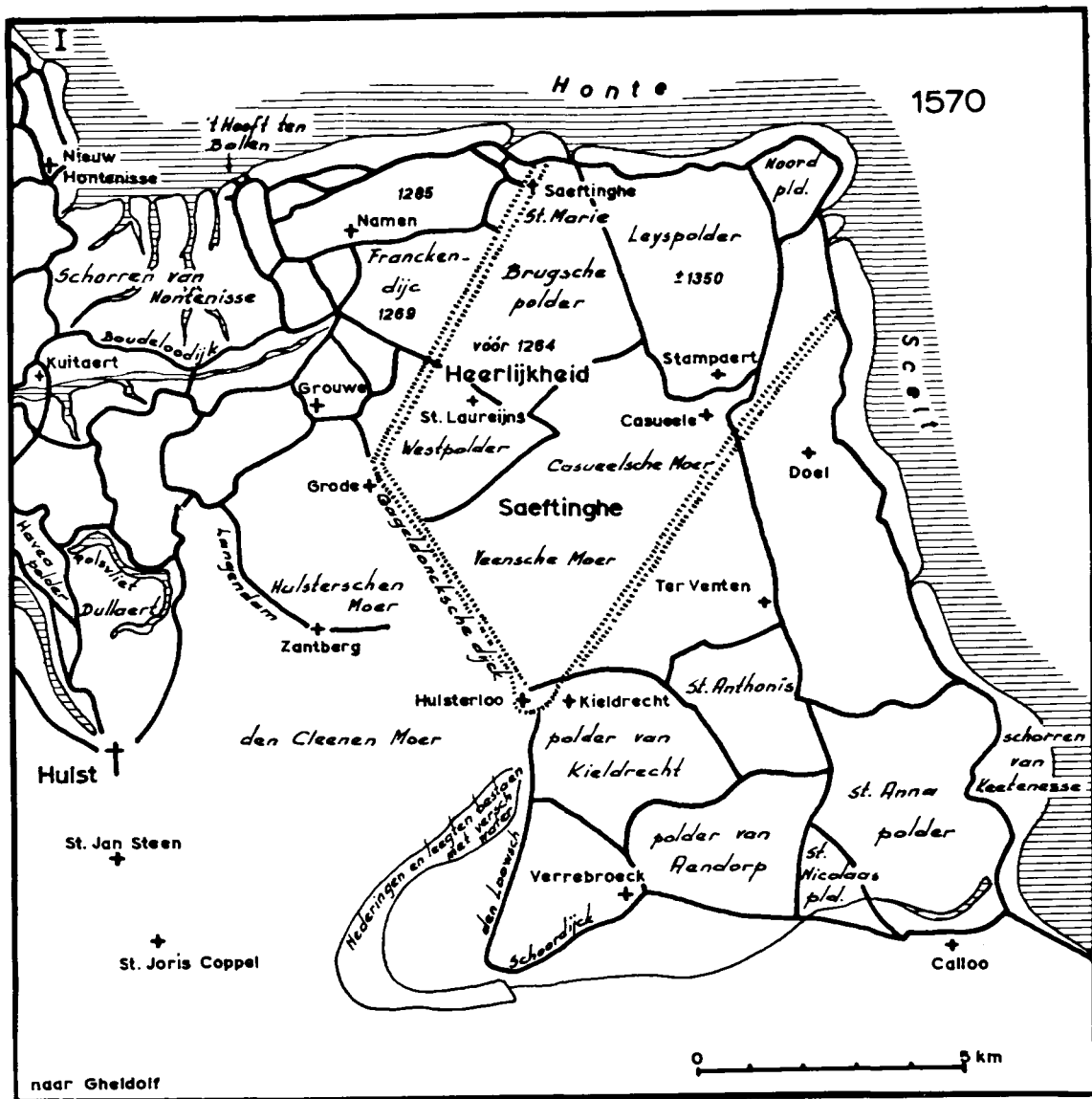

De oudste gegevens die we over Saeftinghe hebben, kennen we uit een oorkonde van koning Lodewijk de Vrome van Frankrijk, uit het jaar 821. Tegelijk met Themseca en Axla, wordt hier als bezitting van de koning genoemd Chavetinghe. Toponomici hebben met de verklaring van het woord Saeftinghe nogal wat moeilijkheden en menen alleen de uitgang "inghe" in verband te kunnen brengen met een waterloop. Over de eerste lettergreep heeft men tot nu toe geen afdoende verklaring kunnen geven. Men is er wel zeker van, dat we hier te doen hebben met een naam uit de vroege middeleeuwen. Hoe de landstreek Saeftinghe er vóór het jaar 1000 heeft uitgezien weten we niet, wat overigens niet zo verwonderlijk is, want over het grootste deel van Zeeuwsch-Vlaanderen weten we vóór dat tijdstip weinig of niets. Dat er bewoning geweest is mogen we wel aannemen, aangezien bij de grote watervloed van het jaar 1175 een dorp Saeftinghe, aan de linker oever van de Schelde geheel verdronk. De eerste concrete gegevens hebben we van de Cistercienser monniken van Ter Duinen en Ter Doest, die rond het jaar 1200 Saeftinghe zijn binnen getrokken, om daar de braak liggende gronden in cultuur te brengen en de schorren tot polders te maken. Ofschoon we het niet met zekerheid weten, mogen we wel aannemen, dat zij het eerst de Westpolder indijkten. Later werd deze polder St. Laureinspolder genoemd nadat er in 1281 een kerk gesticht werd en kort daarna een parochie toegewijd aan de H. Laurentius.

Op het tijdstip dat de monniken Saeftinghe introkken bestond het grootste deel van die streek uit uitgestrekte moergronden, de meest oostelijke van een lange reeks die zich uitstreckte tussen de Schelde en de Noordzee tot in Noord Frankrijk. In Saeftinghe lagen, grenzend aan het Hulsterse moer, de Veense Moeren en rechts daarvan het eveneens omvangrijke Casuweelse moer. Al was het percentage goed bouwland en weiden in deze moergebieden zeer ondergeschikt, toch mag men de waarde van deze moeren niet onderschatten. Ze werden als turfwinningen uitgebaat en brachten als zodanig veel geld op. Vergeten we niet, dat in de Middeleeuwen in Vlaanderen turf het voornaamste stooksel was en onontbeerlijk voor de zoutwinning, welke nering ook in Saeftinghe reeds in 1261, zij

het op bescheiden schaal werd uitgeoefend, doch in Hulst, Axel en Biervliet een hoge vlucht nam. Het is bekend dat de zoutzieders uit Steenberghe in de veertiende eeuw hun zoute "darinc" uit Saeftinghe haalden. De moeren werden in opdracht van de Vlaamse graaf in exploitatie gebracht onder de leiding van een moermeester en moerknepen, die er voor moesten zorgen dat de turf gedroogd, opgeslagen, verkocht en vervoerd werd. Aan de schorren, de buitendijkse aanslibbingen, liet de Graaf zich in het begin weinig of niets gelegen liggen. Hij schonk of verkocht aanvankelijk gedeelten aan verschillende abdijen, zoals aan die van Ter Duinen en Ter Doest in West-Vlaanderen en aan de vrouwenabdij van Flines in Henegouwen, alsook aan particulieren, o.a. aan poorters uit Gent, Brugge en Hulst, die zich eveneens voor het bedijken interesseerden. Gwijde van Dampierre heeft duizenden H.A. schorren aan zijn kinderen geschonken, o.a. aan Jan van Namen, die wel de grootste bedijker van zijn tijd geweest is. Hij bedijkte o.a. in 1285 de uitgestrekte naast Saeftinghe gelegen polder van Namen. Niet alle door de monniken ingepolderde gronden kwamen in hun bezit. De Graaf had hiervoor regels gesteld. Een deel van de grond kwam in het bezit van de abdijen. Vaak kregen zij later de tienden van de opbrengsten in de polders, nadat die in exploitatie gebracht waren. Oorspronkelijk werd de grond van de abdijen door hen zelf in cultuur gebracht en geëxploiteerd.

Reeds kort na 1200 moeten al heel wat bunders grond bedijkt geweest zijn, want in het jaar 1231 werd een overeenkomst gemaakt tussen de abdijen van Ter Duinen en Ter Doest, waarbij Ter Doest 1/4 deel van de door de beide abdijen ingedijkte grond in eigendom kreeg. Ter Duinen behield 3/4 deel. We weten dat het hier om honderden gemeten uitstekende landbouwgrond ging. Ter Doest bouwde namelijk in 1231 op zijn deel twee grangiae, grote landbouwschuren om de oogst in op te bergen. Meestal werd per 220 gemet 1 grangia gebouwd. Intussen gingen de bedijkingen door en werd de Brugse- of Oostpolder ingedijkt, die zeker in het jaar 1264 in exploitatie was. Om nu de nieuwe polders en het achter liggende land van Hulster-Ambacht tegen hoge waterfloeden te beschermen, voerde de abdij van Ter Doest in het jaar 1269 een reeds in 1229 door de Vlaamse Graaf gegeven opdracht uit en sloot de eerder bedijkte polder Frankendijk, met een zware dijk.

Saetfinghe met zijn maximale oppervlakte, vóór de ondergang.

Het gedeelte tussen de nieuwe en de oude dijk werd Nieuw-Frankendijk genoemd. De dijk vormde de westelijke grensscheiding tussen Saeftinghe en Hulster-Ambacht. De dwars door de moeren tussen Groda en Hulsterloo eveneens door Ter Doest gebouwde Gageldonkse dijk, vormde de zuidelijke begrenzing van Saeftinghe.

Het duurt nu een hele tijd vooraleer er weer nieuw land bijgewonnen wordt. In het begin van de 14de eeuw komen de Cisterciensers en enkele particulieren door koop in het bezit van uitgestrekte buitendijkse schorren in het noord-oostelijk deel van Saeftinghe. Monniken en leken besloten deze nieuw verkregen schorren te gaan bedijken. Zij ondervonden deze keer echter heel wat moeilijkheden bij hun werk vanwege de dijkwerkers en van personen, die ook interesse hadden in het bedijken, doch daartoe niet gerechtigd waren. De baljuw van de 4 Ambachten werd door de graaf opgedragen, toe te zien, dat het werk niet belemmerd werd en door zou gaan. In 1350 was de Leys- of Creynspolder helemaal droog. Het was evenals de reeds eerder ingedijkte polders en de enkele jaren later bedijkte Noordpolder een buitengewoon vruchtbaar stuk land. Voorlopig werden nu geen schorren meer ingedijkt, ofschoon de vorming hiervan buitendijks nog steeds doorging.

Het was echter niet al winst in de 13e, 14e en 15e eeuw. Herhaaldelijk werden de polders in Saeftinghe door de waterwolf aangevallen en geheel of gedeeltelijk overstroomd. Zo bijvoorbeeld in 1253, 1265, 1277, doch vooral in 1288. Het herbedijken van de ondergelopen polders werd een bezigheid waar schijnbaar geen eind aan kwam. Telkens en telkens begonnen de monniken en andere gedupeerden met nieuwe moed aan het herstel van de stukgeslagen dijken, tot er weer andere overstromingen kwamen, waarvan die in de jaren 1323 en 1334, doch vooral die van 1404 ruïneus waren.

Het droogmaken ging nu niet zo gemakkelijk meer, omdat er moeilijk overeenkomsten tot stand gebracht konden worden inzake de verdeling van de kosten. Op de duur kwam alles toch wel weer boven water.

Blijkbaar was het met het bedijken een ongebonden boel geworden, niet bevorderlijk voor het algemeen welzijn en ook niet in het voordeel van de Graaf. Lodewijk van Male ordonneerde op 29 januari 1354, dat voortaan alle bedijkingen aangemeld moesten worden bij de baljuw en de schepenen van Saeftinghe.

Bij eventuele geschillen zou de Graaf een uitspraak doen. De abdijen hadden intussen ook het oog laten vallen op de moeren en verkregen in de loop van de eeuwen hiervan grote delen. Soms kregen zij moergronden cadeau, onder conditie van het celebreren van H. Missen voor de Vlaamse graaf of voor de ziele rust van zijn gestorven familieleden. Ook goeude burgers, zoals Hugo van der Volderstraat, poorter van Gent en zijn vrouw gaven onder genoemde voorwaarden moergronden aan de abdijen.

De graaf verkocht nogal eens delen van zijn bezit aan moeren, bijvoorbeeld om een met een andere abdij aangegane schuld af te lossen, zoals onder andere op 6 oktober 1299, toen Gwijde van Dampierre aan Ter Duinen 161½ bunder moer in Saeftinghe overdroeg voor de som van 3876 £VI., het bedrag van een eertijds aangegane lening.

Dikwijls was de graaf ook gedwongen uit geldgebrek bezittingen te verkopen. In de jaren 1356 en 1357 verkocht Lodewijk van Male, die zijn leven lang baar geld tekort kwam, in Saeftinghe niet minder dan 141 bunder moer aan de monniken en particulieren uit Hulst, Gent en Brugge.

Ten einde de moeren te kunnen ontginnen, was het noodzakelijk de nodige watergangen (scipleeden) en afvoerkanalen te maken en hier en daar sluisjes (speyen) te bouwen. De monniken, nu ook de Norbertijnen van Hulsterloo, ontwierpen en bouwden een zeer vernuftig ontwateringssysteem tussen Hulst en Saeftinghe. Naast kleine vaartjes werden grotere waterwegen ontworpen, waarlangs de turfscheepjes de turven naar Hulst en naar de Schelde konden brengen. Zo was er reeds in 1285 een waterweg van Saeftinghe naar Hulst en kon men door de Lieve van Hulst naar de Schelde varen. In het jaar 1315 bestond reeds een vaart vanuit de moeren via Hulst naar Gent. De ligging van Saeftinghe op de hoek tussen de Schelde en de Honte was zodanig, dat er door getijdestromingen een grote aanslibbing plaatsvond en wel van de oudste tijden af.

Deze uitzonderlijke ligging was ook de oorzaak, dat geen landstreek zozeer blootstond aan stormen en watervloeden dan Saeftinghe. De noordwesterstormen, die het water in de Schelde opstuwden veroorzaakten samen met het opgezweepte water uit de Honte de talrijke overstromingen. Tot in het jaar 1377 was geen aanval vanuit het westen mogelijk, omdat de Honte en de andere krekken, die later de Westerschelde zouden gaan vor-

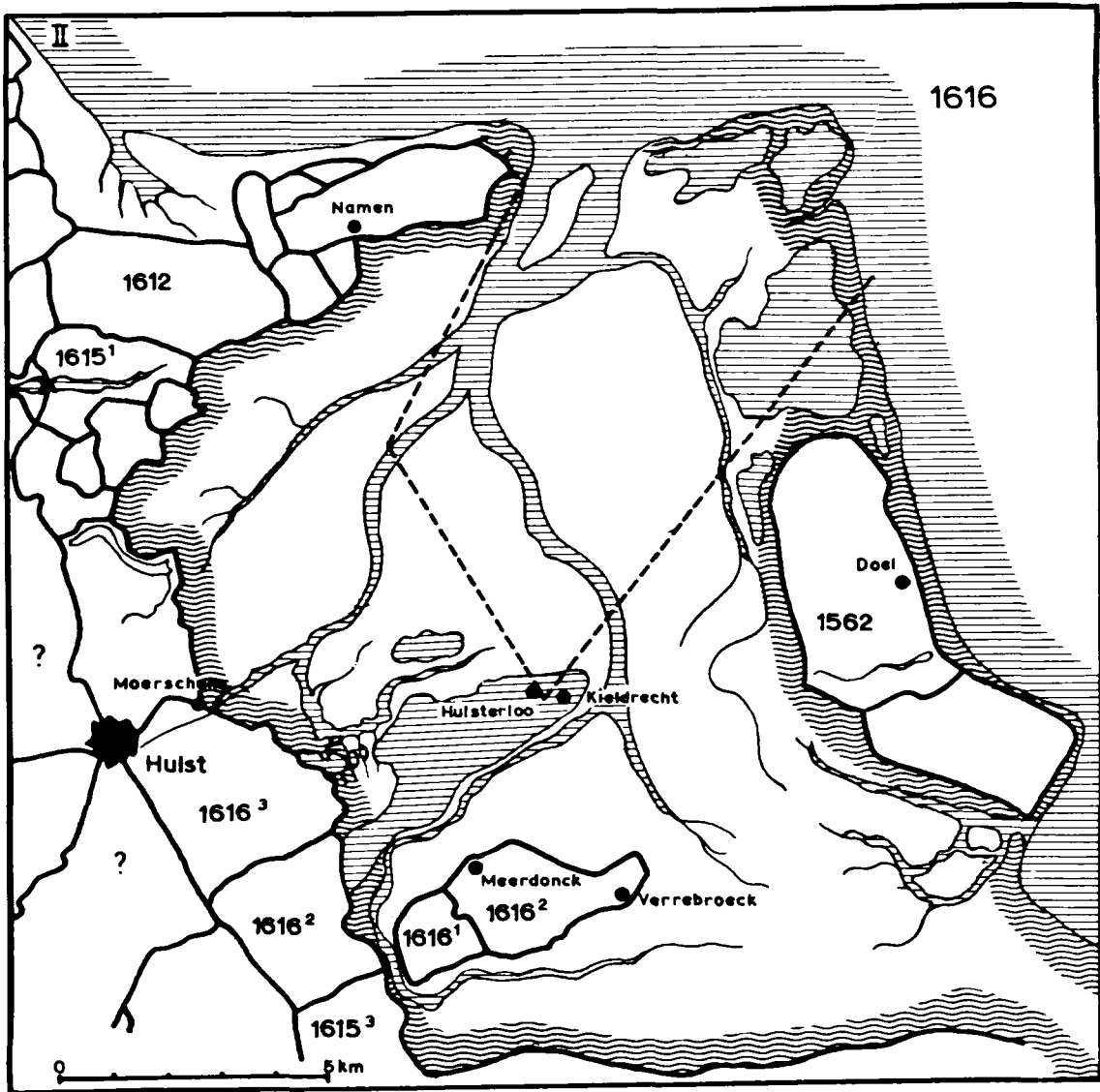
men en zelfs de Wielingen geblokkeerd waren door eilanden, schorren en hoge zandbanken, zodat het water niet rechtstreeks vanuit de Noordzee de Vier Ambachten kon bereiken.

Na 1377, toen de meeste van deze beletselen tussen de Wielingen en Saeftinghe waren weggeslagen kreeg voortaan de noordkust van Vlaanderen, dus ook Saeftinghe, de volle laag direct vanuit de Noordzee, via de Honte. Saeftinghe steeds wat meer, omdat daar de Oosterschelde ook een handje hielp.

Zo spoelde in november 1404 letterlijk de Heerlijkheid weg. Door het onderlopen van de Westpolder, was het gevaar ontstaan, dat de verder landinwaarts gelegen gronden eveneens nog zouden beschadigd worden, als er niet spoedig begonnen werd met het herstellen van de dijken. Toen had reeds hetzelfde kunnen gebeuren, wat later in 1570 zou plaatsgrijpen. Op 17 april 1405 gaf Jan zonder Vrees bevel aan enkele edelen uitvoering te geven aan een opdracht, die gravin Margaretha reeds eerder had gegeven inzake het weder bedijken van overstroomde polders. De heren rapporteerden, dat het hard nodig was direct met het herstel te beginnen, dit mede met het oog op het gevaar, dat de aanpalende gronden liepen.

De ingelanden van de Westpolder konden echter vanwege de grote schade die zij geleden hadden het geld voor de bedijking niet opbrengen en zouden de polder moeten laten vloeien.

Aan deskundigen werd verder de opdracht gegeven de zaken ter plaatse te gaan bekijken om uit te rekenen hoeveel de bedijking zou kunnen kosten en wie van de aanpalende eigenaars het meest belang had bij het herbedijken. Er zou ook een extra belasting geheven moeten worden naar de kwaliteit van de grond. De bewoners van de Westpolder beweerden, dat zij, ondanks deze regelingen er nog niet konden uitkomen. Daarom ordonneerde de graaf dat er nog eens bekeken moest worden wie van de bureu het meeste kans op schade zou lopen bij het niet herbedijken van de Westpolder. Zij zouden nog een extra bijdrage moeten betalen. Op 15 mei 1405 werd toestemming gegeven aan die van Saeftinghe om hun polders te gaan droog maken en de kosten per gemet om te slaan. Degenen die de opgelegde belasting niet wilden betalen verbeurden het recht op hun grond. Mochten de heren leenhouders weigeren de bedijkingskosten te betalen, dan zouden ook hun landerijen toekomen aan degenen die de polders hadden drooggemaakt. Hierbij werd echter wel bepaald, dat de onwillige eigenaars alsnog hun land zouden kunnen terug

Toestand na de overstromingen van 1574 en 1584 en het begin van de herinpolderingen.
 Tussen de stippellijnen lag de Heerlijkheid van Saeftingen. Het hooggelegen Hulsterloo en Kieldrecht bleven droog.

krijgen, binnen een jaar en een dag, maar dan tegen het dubbele van de bedijkingskosten. De schepenen van Saeftinghe stelden vast, dat de bedijking per spade land (circa 3 gemet en 11 roeden), 27£ Tournois had gekost. De abten van Ter Duinen, waarvan verschillende in de Vier Ambachten geboren waren, onder andere in Axel, Hontenisse, Hulst en Saeftinghe, hebben zich zeer verdienstelijk gemaakt bij het herstellen van de door de stormvloed ondergelopen polders. De abt Petrus de Foro kon er zich op beroemen de grootste herbedijker van Saeftinghe geweest te zijn in de 15e eeuw. Hij herstelde driemaal de vernielde dijken en gaf de herwonnen gronden aan de bewoners in cijns.

Laten we nu van de vorming en hervorming van Saeftinghe afstappen en eens kijken hoe het er in de Heerlijkheid uitzag. Saeftinghe, hoewel van oudsher behorend tot de Vier Ambachten, was een vrije Heerlijkheid met eigen rechten en wetten, bestuurd door een baljuw en 7 schepenen. Deze rechten en verplichtingen waren vastgelegd in een eigen keure, verleend door "Margriete graefnedinne van Vlaenderen ende Guy hueren zone ook grave dessels landts", op 1 september 1261. De heerlijkheid was voor het grootste deel bezit van de Vlaamse graaf. De vrije poorters van Saeftinghe hadden naast andere privileges vrijdom van de gelede tol op de Honte en van de Hulsterse tol.

Kort na 1200 ontstonden enkele dorpen en parochies, waarvan de oudste wel Saeftinghe St. Marie geweest is. Deze parochie, evenals het iets jongere Saeftinghe Weele en St. Laureins, alsmede Casuwele en Stampaert behoorden, zoals alle parochies in de 4 Ambachten tot het bisdom Utrecht.

In 1262 begon de bisschop van Doornik een proces tegen Utrecht over het bezit van de parochie St. Marie. De uitspraak die in 1264 gedaan werd, gaf de kerk aan Doornik. Het recht op de tienden, de inkomsten van de parochie dus, bleven aan Utrecht.

Wij weten, dat er ook in de middeleeuwen veerdiensten onderhouden werden tussen Vlaenderen en Zeeland, over de Honte en de Schelde. Zo was er ook een veer bij Saeftinghe over de Honte. Het was eigendom van de graaf, maar hij exploiteerde het niet zelf. Hij verhuurde het steeds voor een termijn van drie jaar aan de meest biedende. Zo in het jaar 1373 aan Pieter de Volre, tegen een jaarlijkse pacht van niet minder

dan 51£ . Dit vrij hoge bedrag en de zeker lage veerkosten bewijzen mijns inziens dat van dit veer een druk gebruik gemaakt werd.

Als we over Saeftinghe lezen krijgen we steeds het verhaal over de enorme rijkdom van Saeftinghe en van de polder van Namen onder ogen. De rij- en tuigpaarden van de boeren en de rijke grondbezitters zouden beslagen geweest zijn met gouden en zilveren hoefijzers.

De levenswijze van de bewoners zou allesbehalve ingetogen geweest zijn. Laten we dit nu maar voor altijd vergeten. Zeker, de polders waren bijzonder vruchtbaar en de moeren leverden veel geld op, maar daarvan profiteerden slechts enkele personen en instellingen. De bewoners waren niet rijk en leefden zeker niet in weelde, in prachtige huizen.

Een koninklijk inspecteur die in het jaar 1574 de Heerlijkheid bezocht, zegt hierover het volgende:

St.Laureins

"Men telt er rond de 300 gelovigen. In de kerk zijn geen wapenschilden of grafzerken. Dit dorp werd samen met de andere in 1570 door de zee onder water gezet, zodat de huizen vernield werden. Later werd alles weer hersteld. Auwersluus is een gehucht van huizen tussen St. Laureins en Saeftinghe."

Saeftinghe

"Saeftinghe ligt op 9 mijl van Gent en is bereikbaar over Hulst. In 1572 werd het door de Geuzen en de Waalse koninklijke legers totaal uitgeplunderd. Het is gelegen aan de oever van de zee en heeft een kleine haven, vanwaar men een duidelijk zicht heeft op 2 zijden op Beveland."

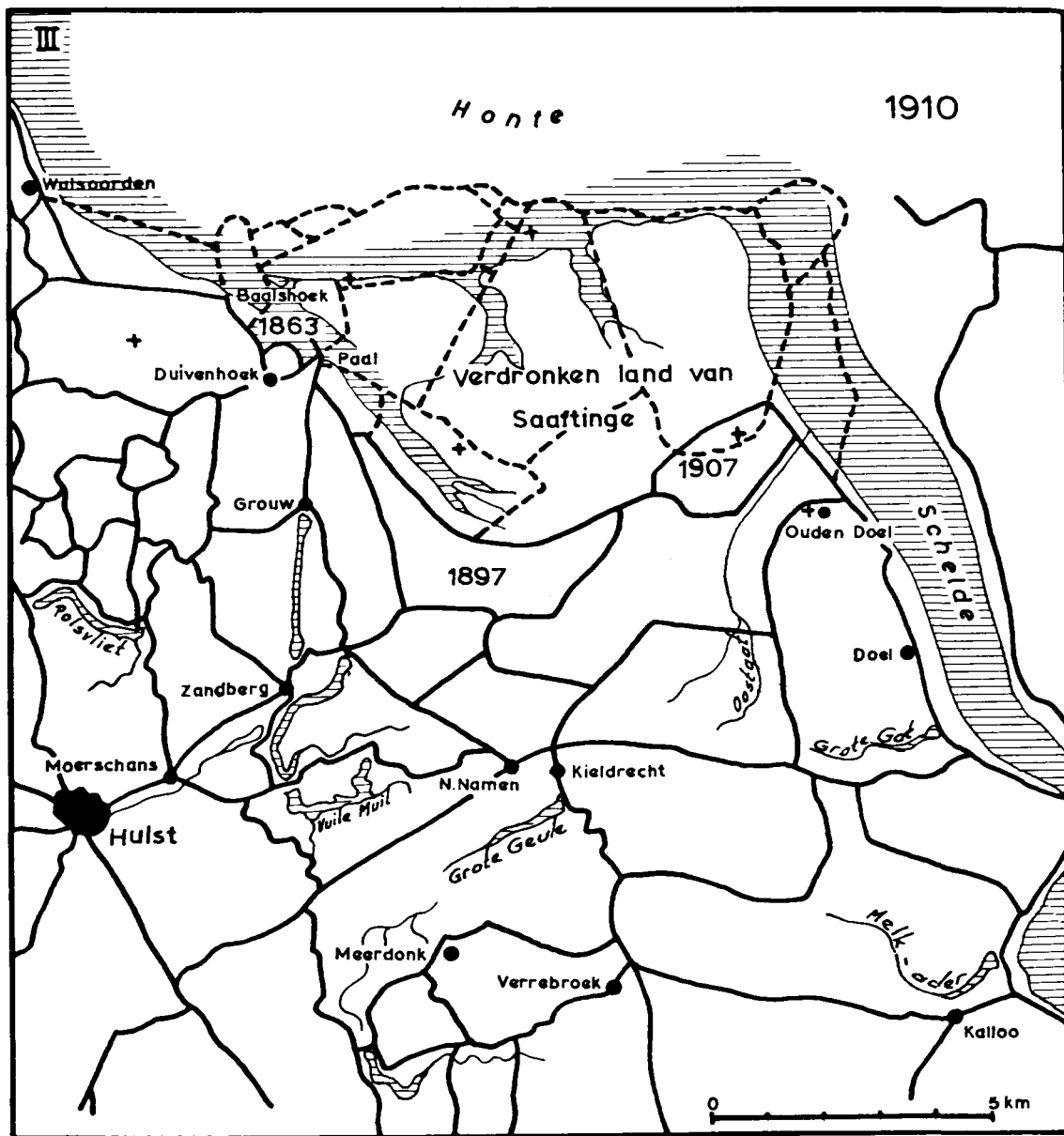
"Vroeger", zo gaat de rapporteur verder, "verhief zich hier een kasteel, waarvan de kasteleinen meestal tot de adel behoorden. Van dit kasteel blijkt nu nog enkel wat puin over. De kerk is toegewijd aan de H.Maagd en telt ca. 700 gelovigen. Men vindt er geen grafschriften van edelen. Dit dorp is eigendom van de koning en bestaat uit een langwerpige plein, dat gekalseid is, waar rond enkele nog met stroo gedekte gebouwen verstrooid liggen. Zeker een heel arm dorpe."

Deze aantekeningen zijn buitengewoon waardevol, omdat ze kwamen van een van de laatste ooggetuigen. Enkele maanden nadien zou er, behoudens het dorp Saeftinghe niets meer te zien zijn dan water. Geen rijkdom dus in het oude Saeftinghe en zeker

geen hoefijzers van edele metalen. Saeftinghe is ook niet als Sodoma en Gomorra ineens vergaan vanwege het losbandig leven van de bewoners. Het zal daar ongetwijfeld hard werken geweest zijn. Mogelijk is het wel, dat in het hoogtij van de moerontginningen, in de 14e eeuw, in de dorpjes wel een zekere welvaart zal geweest zijn. Een blik op de kaart moet voldoende zijn om te zien, dat de ligging van Saeftinghe alles in zich had om strategisch belangrijk te zijn. Niet alleen wat de oorlogsstrategie betreft, maar ook als steunpunt voor de heffing en handhaving van de tolrechten, die de graaf had op de Schelde en op de Honte. Reeds in het jaar 1279 werd door gravin Margaretha van Vlaanderen bij de samenvloeiing van de Honte en de Schelde een sterk kasteel gebouwd, dat van een flinke bezetting voorzien werd. We moeten dit gebouw dan ook uitsluitend als vesting zien en niet als een aangenaam woonverblijf voor een of andere edelman met zijn familie. Het kasteel heeft onder andere een grote rol gespeeld in de oorlogen tussen graaf Lodewijk van Male en het opstandige Gent. In het begin van de 15e eeuw is het vervallen en verdwenen. Aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk, vader van Philips de Schone, zag het belang van Saeftinghe ook in en bouwde in het jaar 1484 niet ver van de plaats waar het oude kasteel gestaan had een nieuw, dat een rol heeft gespeeld in de strijd tegen de opstandige Vlaamse steden. Ook toen was Saeftinghe een vlootsteunpunt en diende de haven als aan- en afvoerplaats van krijgsmateriaal en troepen van Antwerpen naar Hulst. Het kasteel was ook een zetel van de tollenaars van de Vlaamse graaf. Hierover lezen we in de baljuwrekening van Saeftinghe uit het jaar 1373 het volgende:

"Item betaelt van mijn Heeren deel van een huus dat de Castelein deed maken tem casteele, daer de tholnaers wonen ende habitatie inne hebben die tgheleede onfaen bi der Honte". Het nieuwe kasteel had geen lang leven. In het begin van de 16e eeuw werd het door de Antwerpenaars verwoest.

In de 80-jarige oorlog drong prins Maurits er bij de Staten-Generaal van de Verenigde Nederlanden sterk op aan bij Saeftinghe, bij de ingang van het Saeftingher Gat, de aanvoerweg voor de vesting Hulst, een fort te bouwen. Dit gaf weer aanleiding aan de Spanjaarden om een tegenfort te bouwen op de hoek van de Polder van Namen, het fort St. Anna. De heerlijkheid Saeftinghe had in de 16e eeuw zijn grootste

Huidige toestand. De stippellijnen geven de oude nog niet heringedijkte polders aan.

omvang bereikt en zou in die eeuw geheel ten onder gaan. Tijdens de Allerheiligenvloed van het jaar 1570 liep het grootste deel onder water. Nu was de kans op herstel zeer klein geworden. De Spaanse koning als heer van Saeftinghe gaf opdracht aan Jan de Croy, Heer van Roeulx een inspectie-reis door de 4 Ambachten te maken. In verband met Saeftinghe rapporteerde hij, dat vanaf de polder Namen tot aan Saeftinghe de Schelde vlak langs de oever 11 vadem diep was en van Saeftinghe naar het Saeftingher Hoofd, een half uur verder, 7 à 8 vadem.

Gebrek aan geld bij de eigenaars van de gronden en de troebele tijden van oorlog waren oorzaak dat zo'n ramp kon plaats grijpen. Vier jaar nadien, nadat toch hier en daar wat herstellingen verricht waren, sloeg de zee weer toe en kwam tot voor Beveren, Verrebroek, Vracene en St.Gillis, ja zelfs tot vlak bij Hulst. Eens dat het water door de buitendijken gebroken was, kwam het in de lage uitgeturfde moeren waar de slechts lage binnendijken geen partij voor het watergeweld waren.

Het dorp Saeftinghe en enkele stukken land bleven voorlopig nog droog, doch de Staatse troepen staken in 1584 de laatste in takt gebleven dijken door, waardoor de totale vernietiging van Saeftinghe en van een deel van noordoost-Waasland een feit geworden was.

Zo hebben natuur en mensenheden samengewerkt bij de ondergang van een vruchtbare landstreek. Aanvankelijk bleef alles vloeien, tot zich op het eind van het 12-jarig bestand enige bedijkingsactiviteit begon te ontwikkelen. Het waren nu niet meer de monniken en de lekebroeders, die het land weer op de zee zouden herwinnen. Nu waren het de rijke en in de gunst staande adellijke geslachten en vermogende grondeigenaars, die de inpolderingen konden ter hand nemen. Als voornaamste kunnen genoemd worden de hertogen van Aremberg, gunstelingen van de Spaanse koning, die tot aan de eerste wereldoorlog praktisch alleen-eigenaars waren van de duizenden gemeten polders, die eertijds de Heerlijkheid Saeftinghe hebben uitgemaakt en tevens de beschikking hadden over een groot deel van de meer dan 3000 ha schorren, die men nu het Verdronken Land van Saeftinghe noemt.

Deze schorren, die nu op inpoldering te wachten liggen zijn overblijfselen van de West-Brugse- en Leyspolders en van

enkele polders die niet tot de heerlijkheid hebben behoord. Het meest noordelijke deel, waarin het dorp Saeftinghe lag, ligt thans in het diepe vaarwater en zal wel nooit meer droog komen.

Een bezoek aan dit ruige, doch mooie land, mits onder deskundige leiding, is zeer aan te bevelen.

Geraadpleegde bronnen:

- Fr. v.d. Putte: Cronica et Cartularium Monasterij de Dunis.
C. Carton et F. v.d. Putte: Cronique de Ter Doest.
Graaf Th. van Limburg Stirum: Cartulaire de Louis de Male.
J.J. de Smet: Corpus Chronicorum Flandriae.
A. van Lokeren: Chartes et Documents de l'Abbaye de St.Pierre à Gand.
J.J. de Smet: Cartulaire de Cambron.
J. Adriaanse: De poort van Hulst.
Fr. de Potter en J.Broeckaert: Geschiedenis der gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen.
Warnkönig: Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahre 1302.
A.Heins: Bulletin de la Société d'histoire et d'archéologie de Gand.
A.E. Geldof: Messenger de Sciences historiques 1843.
J.Froissant: Cronyke van Vlaanderen.
A.Havenith: La Zélande.
S.Muller Hzn.: Kerkelijke indeling van het bisdom Utrecht.
Pater A.Fruytier: Geschiedenis van Hontenisse.
Ls. Torfs: Fastes des Calamités publiques, inondations.
Fr. Blockmans: Het Gents Stadspatriciaat tot omstreeks 1302.
St. Genois: Inventaire analytique des chartes des Comtes de Flandre etc.
Blanchard: La Flandre.
Jaarboeken van de Oudheidkundige Kring "De Vier Ambachten" te Hulst, Jaargangen 1931, 1938, 1953/54, 1960/61 en 1962/63.
Studiedienst van de Rijkswaterstaat te Vlissingen.
Broeder Alois: Wetenschappelijke Tijdingen Jaargang 1961, no P.J.Brand: Hulsterloo.
Rijksarchief te Middelburg.
Algemeen Rijksarchief te Brussel: rekenkamer, tolrekeningen en Baljuwrekeningen van Saeftinghe.
Rijksarchief te Gent.

Stadsarchief te Gent.
Stadsarchief te Antwerpen.
Stadsarchief te Hulst.

P.J. Brand.

Uit: Zeeuws Tijdschrift 1967, 17 (6): 257-263